

Hamid Algar

LJUDSKA PRAVA I KUR'AN: UVODNO IZLAGANJE*

Uporedo s vlastitim razvojem, koji je bio, kako psihološki i ideološki, tako i imperijalistički i vojni, Zapad se već duže vrijeme smatra jedinim pravim izvorom općih vrijednosti i kreatorom kriterija po kojima se svi ostali moraju mjeriti i težiti njihovom oponašanju. Naporedo s ovom, rijetko viđenom bolesnom obijesti Zapada, muslimani su veoma često, svjesno ili nesvjesno, ostavljali utisak poraženih, prešutno prihvatajući tvrdnju o univerzalnoj vrijednosti obilježja Zapada. Prema tome, oni su ustvrdili da, uz neznatne napore, čovjek u islamu može otkriti stvari kao što su: oslanjanje na iskustveno znanje, kao prvi izvor istine, demokratija, u smislu nesputane vladavine naroda, pa čak i određene varijante socijalizma. Takav pristup nije mjerodavan način razumijevanja islama, već su to tvrdnje Zapada, koji s pozicije nadmoćne sile postavlja uvjete rasprave i njenu terminologiju.

Ne treba misliti da se ovim zapažanjem htjelo ukazati na sadašnje uvjete u savremenim raspravama. Time se htjelo pokazati da neiskustven-

---

*Tekst objavljen na Drugom međunarodnom seminaru o Časnom Kur'anu održanom u Sarajevu od 25.-26. oktobra 1997. godine.

ost u kontinuiranoj islamskoj praksi, pošto je to principijelno pitanje, treba izbjegavati. Nesumnjivo je da su sve odredbe u islamskom pravu izvedene direktno iz Kur'ana i sunneta, odražavajući, a ne samo opažajući potrebe i pogodnosti koje su se pojavljivale u historijskom iskustvu ummeta. Jasno je da se to iskustvo još uvijek nastavlja. Premda tradicionalne vrste prava (ebvab-ul-fikh) ne uključuju ekonomska pitanja kao odvojenju i jedinstvenu cjelinu, savršeno je opravdano, s ciljem stvaranja izvedene naučne grane islamske ekonomije, skupiti i organizirati islamska pravila i propise u vezi s ekonomijom. Otsudno je imati, kao polaznu i završnu referencu, islamsku objavu i rukovoditi se potrebama i stvarnošću savremenog muslimanskog iskustva.

Ova općenita metodološka primjedba primjenjuje se, u svom punom smislu, posebno u slučaju ljudskih prava. Uporedo s vječnom navikom, Zapad je jednostrano razvio doktrinu ljudskih prava koju je proglasio jedino valjanom i prema kojoj se odnosi kao prema temelju "međunarodnih standarda", kao da je on zastupnik cijelog svijeta i neograničeno ovlašten da govori u njegovo ime. (Ova tvrdnja o općoj vrijednosti je, naravno, oborena, ako ne i poništena geografskim i etničkim izborom kojim Zapad teži da sprovede ove utvrđene međunarodne standarde, ali ovo nije tema kojom se ovom prilikom bavimo).

Znatan broj zapadnih pisaca je u skorije vrijeme sebi dao za pravo da ocjenjuje islamske propise i kršenje ovih propisa. Tako En Elizabet Mejer, profesor pravnih znanosti na Univerzitetu Pensilvanija, u postojećoj terminologiji islamskog prava, primjećuje odsutnost bilo kojeg izraza koji odgovara sintagmi "ljudska prava"; naizgled slična sintagmi "ljudska prava" sintagma "hakk el-'abd", koju ona navodi, odnosi se samo na pravne slučajeve, osobito one koji se tiču vlasništva koje niti je Božije pravo niti zahtijeva žrtvovanje.¹ Ona zatim tvrdi da je razvoj ljudskih prava na Zapadu posljedica učenja koji pravo pojedinaca izdiže iznad

---

¹ Mejer, "Human Rights", Oxford Encyclopedia of Modern Islamic Word, II, str. 243. Radi potpunijeg objašnjenja haqq al-'abd od onog kojeg je dala Mejerova, pogledati Kaššaf Istilahat el-Funun, ponovljeno izdanje od Muhammeda 'Alija et-Tahanavija, Istanbul, 1984., I, str. 330.

prava društva ili države, što potvrđuje svojstvene osobine zapadne kulture, nasuprot tradicionalnim muslimanskim društvima, ali ljubazno iznosi očekivanje da će islamski zakon možda prevazići zaostajanje čijom je žrtvom postao, te da će jednog dana dostići nivo "međunarodnih standarda".² Da li odsutnost imena logički znači odsutnost imenovane stvari, pitanje o kojem se može raspravljati, nevezano za ovo riječ "hakk", znači "pravo" u najmanje jednom svom pojavljivanju u Kur'anu:

"oni u čijim imecima bude određen dio (pravo) (hakkun ma'lum)" (70:24).

Suštinska stvar koju, u svakom slučaju, treba naglasiti jeste da prednost pri tačnom određivanju ljudskih prava ima Zapad. Ono čemu pristalice suparničkih civilizacija mogu težiti je prilagođenje tom određenju. Jednako zaštitnički, premda površno, nešto više prijateljski od Majerove predstavlja se Dejvid Litl, profesor na uporednom studiju vjerskih etika na Virdžinija univerzitetu.

U svom obrazlaganju ljudskih prava, on tvrdi kako: "je opravdan prijedlog da islam, također, učestvuje u očekivanjima zasnovanim na našim temeljima", za koje je već ranije rekao da su "zasnovani na sabranom iskustvu Zapada".³ Ovdje se već vidi barem prikrivena težnja za prilagođavanjem i nije potrebno čekati na bolni proces postepene promjene i postepenog prilagođavanja.

Muslimani su stavljeni pred iskušenje da prihvate ovaj drugi način približavanja i potvrde kako islam u sebi sadrži učenje u ljudskim pravima koje je identično onom zapadnom, mada bi izmjene mogle doći u obzir u pojedinostima. Iskušenju se mora oduprijeti. Kada tumače i uobličavaju u povezanu cjelinu brojne islamske propise, koji se odnose na prava svih ljudskih bića, muslimani se ne bi trebali usredsrediti ni na saglasnost ni na nesuglasje s utvrđenim međunarodnim standardima, već na značajne odredbe iz Kur'ana i sunneta, vjerskih osnova koje ih podupiru.

Ako, uistinu, u tradicionalnoj islamskoj praksi nema ništa što odgovara, savremenim rječnikom rečeno, sintagmi "ljudska prava", onda je to

² Mejer, "Islam and Human Rights", Bolder & San Francisco, 1991., str. 46-7.

³ Litl, Brajan Kelzi i Abdulaziz Sačedina, Human Rights and the Conflicts of Culture, Kolumbija, Južna Karolina, 1988. str. 26-8.

zbog toga što se ništa suštinsko, što je u vezi s ljudskim bićima ne može ispravno shvatiti ili odrediti, isključivo se vežući samo za čovjeka, a odvojeno od vrhovne vlasti Stvoritelja. Kur'an dosljedno posmatra ljude u svjetlu njihove prvobitne i nepromjenljive prirode, kao Allahova stvorenja i robove. Budući da ih je On stvorio od jedne suštine ili duše, kroz vezivanje za Njega i kroz krajnje mudra pravila, kojima je On odredio način vođenja njihovih poslova, njihova uzajamna prava i obaveze su određene.

Ovo je nedvojbeno pojašnjeno u prvom ajetu sure En-Nisa:

“O ljudi, bojte se Gospodara svoga, koji vas od jedne suštine stvara (min nefsin vahida), a od njega je i drugu njegovu stvorio, i od njih dvoje mnoge muškarce i žene rasijao. I Allaha se bojte - s imenom čijim jedni druge molite (alladhi bihi tasa'alun)- rodbinske veze ne kidajte, jer Allah, zaista, stalno nad vama bdi.”

Smisao ovoga ajeta se u prvom redu odnosi na uzajamne obaveze muškarca i žene, na najosnovnije i najznačajnije područje ljudskih odnosa, ali princip izrečen frazom “ellezi bihi tes'elun” u potpunosti ima općenitu primjenu: uistinu je to parafrazirano na perzijskom, od strane velikog sufijskog tumača Havadžeha 'Abdullaha Ensarija, riječima: “tražite zaštitu jedni od drugih putem Njega”.⁴ Štaviše, spomenuti ajet počinje s podsjećanjem na izvorno i suštinsko jedinstvo svih ljudskih bića.

Ovo jedinstveno viđenje čovječanstva, kao stvorenja Mudrog i Samilosnog Gospodara, odjekuje u jezgrovitoj Kur'anskoj objavi dostojanstva i plemenitosti ljudskog bića čije prepoznavanje je nužan preduvjet za poštivanje njegovih prava:

“Mi smo sinove Ademove, doista, odlikovali...” (17:70).

To, također, potvrđuje stav da je najosnovnije pravo, bez kojeg je poštivanje ostalih prava nepojmljivo, ustvari, pravo zaštite nevinog života. Šta može biti određenije od pravila uspostavljenog u 32. ajetu sure El-Ma'ida:

“Zbog toga smo Mi propisali sinovima Israilovim: ako neko ubije nekoga koji nije ubio nikoga, ili onoga koji na Zemlji nered ne čini - kao da je sve ljude poubijao; a ako neko bude uzrok da se nečiji život sačuva, - kao da je svim ljudima život sačuva.”

⁴ Rešid el-Din Majbudi, Keš el Asrar, Teheran, 1361. solarna, II, str. 401.

Ajet se, naravno, odnosi na ubistvo Habila od strane Kabila, prvo ubistvo koje se desilo među ljudima, a koje je otvorilo vrata svim sljedećim slučajevima nepravednog prolijevanja krvi. Prikladno tumačenje ovoga ajeta je hadis u kojem se prenosi da je Poslanik s.a.v.s. rekao:

“Ko god uvede lijep običaj dobit će nagradu za to i nagradu svih koji rade skladno njemu; a svako ko uvede loš običaj snosit će kaznu za to i kaznu svih koji rade skladno njemu.”⁵

Ali značenje i značaj ajeta veći su od posljedica koje su prethodno navedene; ono se odnosi, kako smatra Muhammed Asad, na najraniji proglas, uistinu, univerzalnog i vječno važećeg moralnog principa.⁶ U svim slučajevima, postoji stvarna jednakost između ubijanja jednog čovjeka i ubijanja cijelog čovječanstva s jedne strane, te očuvanja jednog nevinog života i spašavanja cijelog ljudskog roda, s druge strane.

Ovu dvojnju jednakost tumačili su na različite načine komentatori Kur'ana. Najneprikladnije tumačenje je sigurno ono koje u njoj vidi samo uobičajenu retoričku frazu, koja je naglašena s ciljem isticanja nepovredivosti nevinog života i velike zasluge za spašavanje osobe koja se utapa u vodi, gori u vatri ili guši pod ruševinama.⁷ Prikladnije je tumačenje Ibn Arebija (ili, možda, 'Abd er-Rezzaka Kašaniya u pojašnjenju zasnovanom na učenjima Ibn 'Arebija): “Svaka osoba posjeduje ono što posjeduju svi pripadnici ljudske vrste; postojanje vrste ovisi (u stvarnosti) o pojedincu, premda izvana djeluje da ovisi o ukupnosti njenih članova. Prema tome, broj nije posljedičan; suština vrste nije povećana većim brojem njenih pripadnika, niti bi bila smanjena ograničenjem na jednog člana.”⁸

Veoma slična su razmatranja 'Allame Tabataba'ija u njegovom Tefsir el-Mizanu, zasigurno najistaknutijem tumačenju Kur'ana napisanom u posljednje vrijeme. “Ajet”, kaže on, “ukazuje da svi ljudi posjeduju jednu ljudsku suštinu u kojoj su sjedinjeni; prema tome, u tome pogledu ne postoje razlike između jednog i mnoštva. Ko god napada ljudsku suštinu sadržanu u jednom, napada istu ljudsku suštinu koja postoji u svima. To

⁵ Hadis prenose Muslim, Nesa'i i Ibn Hanbel.

⁶ Esad, Poruka Kur'ana, Gibraltar, 1980., str. 147.

⁷ Šihab el-Din el-Alusi, Ruh el-Ma'ani, drugo izdanje, Bejrut, str. 117.- 8.

⁸ Tefsir el-Kur'an el-Kerim, pripisan Ibn Arebiju, Bejrut, I, str. 328.

je kao pijeње vode iz posude; svrha je pijeње vode kao takve, prirodne vode kojoj nije ništa dodato zato što se zadržala u posudi, tako da je pijeње vode iz posude kao pijeње vode kao takve”.⁹

Niko, u potpunosti, ovo ne može razumjeti na osnovu ovih metafizičkih tumačenja. Ona se, u pogledu moralne uvjerljivosti, ne mogu porediti sa zapažanjima Nedžmuddina u njegovom tumačenju Kur’ana, el-Te’vilat en-Nedžmije. Svi zakoni bivstva i par excellence ljudi su, prema njemu, “Allahovi znaci” i isto tako se mogu poštovati kao poslanici poslani od Njega: “Sve stvari u kojima raspoznajete Allahov znak su u stvarnosti poslanici koje vam je poslao Allah”. Ubiti nevinog čovjeka je, u najmanju ruku, odbijanje prepoznavanja i poštovanja Božijeg znaka sadržanog u tom životu, ako ne i napad na Jedinog, Koji ga je postavio tamo.¹⁰

Ova općenitost prava koja se odnosi na očuvanje nevinog života od despotskog napada ni na koji način nije umanjena ni označena postojecom podjelom ljudskog roda na one koji su prihvatili objavu Kur’ana i one koji je, iz bilo kojeg razloga, odbijaju. Kur’anski propis “*nema prisile u vjeru*” (*El-Bekare, 256 ajet*) nije puka potvrda očite istine da vjera, unutarnja suština vjere, ne može biti posljedica prisile; to je, također, moralna i zakonska zabrana primoravanja onih koji nisu prihvatili islamske obaveze i dužnosti koje proistječu iz vjerovanja u islam, kako bi napustili svoje vjere. Jedinstven među svjetskim vjerama, islam kroz svoje pisane izvore i ustrojstvo zakona, osigurava sve neophodne elemente za mirnu i uzajamno uvažavajuću koegzistenciju sa sljedbenicima ostalih vjera. Poslanik, neka je mir i blagoslov na njega, je otišao tako daleko da je zaprijetio svojim ličnim neprijateljstvom svakome ko krši prava nemuslimana u islamskoj državi.¹¹

Uistinu, u kršćanstvu i judaizmu ne postoji sigurnost za pripadnike drugih vjera, što je doprinijelo pojavi sekularnog učenja o ljudskim pravima (koja, naravno, nije bila u stanju da istisne temeljnu netolerantnu prirodu dviju tradicija, kao što na to, na različite načine, ukazuju slučajevi

⁹ Tefsir el-Mizan, Teheran, 1362. solarna, V, str. 344.

¹⁰ Citat iz Ruh el-Bejana od Isma’ila Hakkija el-Burusavija, ponovljeno izdanje, Istanbul, 1971., II, str. 385.

¹¹ Hadis koji prenosi Ibn Mes’ud.

Bosne i Palestine). Činjenica da islam ne pati od takvog nedostatka jedan je od mnogih razloga što muslimani ne teže da ponizno i uz izvinjavanje, prihvate bilo koju postojeću šemu ljudskih prava proizvedenu od strane Zapada i to isključivo u njegovu korist.

Nemoguće je u ovom kratkom članku prikazati tako širok spektar prava koja su dali Kur'an i sunnet: pravo roditelja, djece, rodbine, komšija, učitelja, gostiju, siromašnih, sluga, zatvorenika i robova. To je obrađeno u brojnim djelima, mada nijedno od njih ne odgovara u potpunosti ovoj temi.¹² Ono što je očito potrebno jeste prevazilaženje pukog nabiranja, ili sakupljanja poučnih zgoda radi stvaranja skladnog sistema propisa, koji neće biti toliko očit, kao niz jasnih moralnih odredbi, gdje su zakonske uredbe primjenljivo provodljive. Zato nam dozvolite da budemo jednako sumnjičavi u pogledu zahtijevanja tih prava za nas i u pružanju istih drugima.

I ako zapadne predlagače "međunarodnih standarda" nije stid da nas ispituju u vezi s islamom i ljudskim pravima, bit će dovoljno da poslije Zvornika, Omarske, Srebrenice i Žepe odgovorimo:

"Zar da od drugih tražite da dobra djela čine, a da pri tome sebe zaboravljate..." (El-Bekare, 44).

S engleskog preveo: Sidik Aždahić

---

¹² Pogledajte, naprimjer, Ebu A'la Mevludijevo djelo "Human Rights in Islam" (Ljudska prava u islamu), Leicester, 1976; A. R. Šadovo djelo "The Rights of Allah and Human Rights" (Allahova i ljudska prava) Delhi, 1987.; i Šejh Šaukat Husejnova "Human Rights in Islam" (Ljudska prava u islamu), Delhi, 1990. Posljednje djelo kao dodatak, sadrži Univerzalnu islamsku deklaraciju o ljudskim pravima koju je izdao Islamski savjet Evrope u septembru 1981. godine.